

Bekpashsha DAUTOVA,
UrDU tayanch doktoranti
E-mail: dautova_robtiya@mail.ru

UrDU professori, p.f.d M.Saleyeva taqrizi asosida

DEVELOPING CREATIVE THINKING IN FUTURE EDUCATORS

Annotation

This article highlights the importance of creative thinking in education for future educators. It also demonstrates, through an experiment, that participation in visual arts activities is more effective than other methods in enhancing students creative thinking skills.

Key words: Creative thinking, innovation, creativity, visual imagery, pedagogical process, pedagogical technology.

КРЕАТИВ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ФОРМИРОВАНИЕ МЫШЛЕНИЯ

Аннотация

В этой статье рассматривается важность творческого мышления в образовании для будущих педагогов. Также экспериментально доказано, что участие в изобразительной деятельности более эффективно, чем другие методы, в повышении творческого мышления учащихся.

Ключевые слова: Креативное мышление, инновации, креативность, визуальные образы, педагогический процесс, педагогические технологии.

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA KREATIV FIKRLASHNI SHAKLANTIRISH

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglar uchun kreativ fikrlashning ta'limdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek talabalarning kreativ fikrlashlarini oshirishda visual san'at faoliyatlarida ishtirok etish boshqa usullarga qaraganda yuqori samaradorlikka ega ekanligi tajriba yordamida isbotlangan.

Kalit so'zlar: Kreativ fikrlash, innovatsiya, ijodkorlik, visual tasvir, pedagogik jarayon, pedagogik texnologiya.

Kirish. Bo'lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni shakllantirish zamonaviy ta'limning muhim jihati, chunki bu o'qituvchilarga o'quvchilarda innovatsion, moslashuvchan va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Kreativ fikrlash odatiy yondashuvlarni chetlab o'tib, yangi g'oyalarni, muammolarni hal qilish strategiyalarini va noodatiy usullarni o'rganishni rag'batlantiradi. Jamiyat rivojlanishda davom etar ekan, murakkab va doim o'zgarib turadigan muhitlarda o'quvchilarga noodatiy ta'lim berish imkoniyatiga ega bo'lgan o'qituvchilarga bo'lgan talab ham ortib bormoqda. Kreativ fikrlash pedagoglarga turli o'quv uslublariga moslashadigan va turli ta'lim muammolarini hal qiladigan dinamik ta'lim strategiyalarini ishlab chiqishga imkon beradi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish an'anaviy usullar ko'pincha tez rivojlanayotgan, texnologik jihatdan rivojlangan jamiyatning ehtiyojlarini qondirishda yetarli bo'lmagan jamiyatda juda muhimdir. Bo'lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni shakllantirish nazariy bilimlar, amaliy tajriba va reflektiv amaliyotning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. Bu ularni yangi ta'lim texnikalarini sinab ko'rishga va turli talabalarning ehtiyojlariga moslashishga undaydi. Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim dasturlari muammoni asoslangan o'rganish, loyihaga asoslangan topshiriqlar va hamkorlikda o'rganish imkoniyatlarini o'z ichiga olgan faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Bo'lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni shakllantirish nafaqat ularning professional malakalarini oshiradi, balki tanqidiy fikrlash, ijodiy muammolarni hal qilish va tobora murakkablashib borayotgan dunyoga moslashish imkoniyatiga ega bo'lgan talabalar avlodini shakllantirishga hissa qo'shadi. Zamonaviy ta'lim pedagoglardan o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar ko'rish va yaratish, shuningdek, ta'limda tanqidiy va ijodiy yondashuvni shakllantirishga intilish qobiliyatini talab qiladi. Ijodkorlik, boshqa har qanday ko'nikma kabi, tug'ma sifat emas, balki maqsadli rivojlantirishni talab qiladi. Aynan kelajakda pedagoglarni tayyorlash jarayonida ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish va mustahkamlash uchun sharoitlar yaratish,

muvaffaqiyatli pedagogik jarayonni amalga oshirishga yordam beradi.

Adabiyotlar tahlili. Bo'lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni rivojlantirish, zamonaviy ta'limning muammolarini hal qilishda o'qituvchilarga yordam berish uchun zaruriy hisoblanadi. Ijodkorlik endi faqat san'at bilan bog'liq yoki noodatiy xususiyat sifatida ko'rilmaydi; balki o'qituvchilar uchun innovatsiya, moslashuvchanlik va muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun muhim ko'nikma sifatida tushuniladi. O'qituvchilik faoliyatidagi ijodkorlik tushunchasi sezilarli darajada o'zgargan. An'anaviy ravishda, ijodkorlik asosan san'at bilan bog'liq deb hisoblangan. Ammo zamonaviy nuqtai nazarlar, bu ta'rifni kengaytirib, muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash va o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini o'z ichiga oladi — bu samarali o'qitish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar. Robinson (2001) ta'kidlaganidek, kreativlik "narsalarni boshqacha o'ylash va qilish" ni anglatadi va o'qituvchilar uchun bu, talabalarni jalb qilish, muammolarni hal qilish va ta'lim muammolariga yechimlar topish uchun yangi strategiyalarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi. So'nggi tadqiqotlar, ijodiy fikrlash faqat kognitiv jarayon emas, balki motivatsion va kontekstual jarayon ekanligini ko'rsatadi. O'qituvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish, ularning mustaqilligi, xavf olishga nisbatan munosabati va ta'lim muhitidan chuqur ta'sirlanadi (Kaufman & Sternberg, 2010). Shu sababli, bo'lajak o'qituvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish, nafaqat shaxsiy xususiyatlarga (masalan, yangi g'oyalarga ochiqlik), balki tashqi omillarga (masalan, institutsional qo'llab-quvvatlash va resurslar) ham e'tibor qaratishni talab qiladi. Guilfordning kognitiv qobiliyatlar bo'yicha ishlari ta'limdagi ijodkorlikni tushunishning ko'p qismini tashkil etadi. Uning modeli, ijodiy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari sifatida oqimlilik, moslashuvchanlik, originallik va kengaytirishni belgilaydi. O'qituvchi tayyorlashda bu komponentlar bo'lajak o'qituvchilarning sinf muammolariga ijodiy yechimlar ishlab chiqish va qo'llash uchun muhimdir. Amabilening nazariyasi, soha bilan bog'liq ko'nikmalar, ijodiy jarayonlar va ichki motivatsiyaning o'zaro ta'sirini ta'kidlaydi. Ushbu model, bo'lajak pedagoglarga ijodiy bo'lish uchun kerakli ko'nikmalarni,

erkinlikni va ichki motivatsiyani taqdim etishning muhimligini ta'kidlaydi. Bu, ijodkorlik faqat tug'ma sifat emas, balki to'g'ri muhit va amaliyotlar orqali rivojlantirilishi mumkinligini ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilar hamkorlik qilib, g'oyalar bilan o'rtoqlashib, bir-birini tanqid qilishda ijodiy fikrlashni rivojlantiradilar. Masalan, Vygotskiyning (1978) ijtimoiy konstruktivistik nazariyasi, o'rganish ijtimoiy jarayon ekanligini ta'kidlaydi. Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion yechimlar talab qiladigan real dunyo muammolariga jalb qilish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantiradi (Barrows, 2000). Bu yondashuv, o'qituvchilarga tanqidiy fikrlash, moslashuvchanlik va ijodkorlikni rag'batlantirishga yordam beradi, chunki ular ko'p yechimli murakkab vazifalar bilan shug'ullanadilar. Ushbu yondashuv bo'lajak o'qituvchilarga savollar berishni va tekshiruvlar orqali yechimlar izlashni o'rgatadi, shu bilan ijodiy va tadqiqotga asoslangan fikrlashni rivojlantiradi. Bo'lajak o'qituvchilarga reflektiv amaliyotlarda qatnashishni rag'batlantirish, ularning fikrlash jarayonlarini anglashlariga, taxminlarni aniqlashlariga va boshqa strategiyalarni sinab ko'rishga yordam beradi (Schön, 1983). Reflektiv amaliyotlar o'qituvchilarni o'z metodlarini baholash va yangilashga majbur qilgani uchun ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Raqamli texnologiyalar ijodkorlikni rivojlantirish uchun kuchli vosita hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchilar, ta'lim texnologiyalaridan ijodiy foydalanishni o'rgangan holda, innovatsion darslar rejalashtirish va hamkasblari bilan global miqyosda hamkorlik qilishga qodir bo'lalilar. West (2013) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar, o'qituvchi tayyorlash dasturlarida texnologiyalardan foydalanish ijodiy dars rejalashtirish va muammolarni hal qilishni rag'batlantirishga yordam beradi. O'qituvchi tayyorlash dasturlari ijodiy fikrlashni barcha kurslarda integratsiyalash va yanada ko'proq amaliy va innovatsion o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish uchun isloh qilinishi kerak. Teoriya bilan amaliyotni birlashtirgan va real dunyo muammolarini hal qilish tajribalarini taqdim etgan dasturlar ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi (Darling-Hammond, 2006). O'qituvchilarning mustaqilligini rag'batlantirish ijodiy rivojlanish uchun juda muhimdir. O'qituvchi ta'lim beruvchilar bo'lajak o'qituvchilarga yangi usullar va yechimlarni sinab ko'rishga imkon berishlari, bu esa ijodiy qobiliyatlariga ishonch hosil qilishlariga yordam beradi (Korthagen va boshqalar, 2006). Innovatsiyani qadrlaydigan va rag'batlantiradigan madaniyatni yaratish ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun zarurdir. O'qituvchi ta'limi muassasalari ijodkorlikni professional malaka sifatida ko'rib chiqadigan muhitni yaratishi kerak.

2010-yildan keyin bir qator o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari o'quv rejalari kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan tarzda qayta tuzdi. Innovatsion pedagogikalar, masalan, so'rovga asoslangan o'qitish, muammo-yechimli o'qitish va hamkorlikda o'qitish, ijodkorlikni oshirish maqsadida pre-servis o'qituvchi dasturlariga kiritildi. Kim va Lee (2018) ning tadqiqotida, texnologiya vositalarini o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarida ishlatish, bo'lajak o'qituvchilarga innovatsion dars rejalari ishlab chiqish va ijodiy muammolarni hal qilishga imkon berdi. Dabbagh va Kitsantas (2020) ning tadqiqoti, raqamli vositalar o'qituvchilarga yangi o'qitish usullarini sinab ko'rishga imkon berishini va shu bilan ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berishini ko'rsatdi. Virtual sinflar, onlayn munozara platformalari va simulyatsiya asosidagi o'qitish texnologiyalarining integratsiyasi ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muhim omil sifatida tan olingan. O'z-o'zini tahlil qilish va metakognitsiya

bo'lajak o'qituvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishda markaziy mavzular bo'lib kelmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarni o'z darslari ustida refleksiya qilishga undash, ularga ijodiy jarayonlarini baholash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirish imkonini beradi. Vongkulluksn va boshqalar (2017) ta'kidlaganidek, o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarida reflektiv amaliyot, o'qituvchilarga ijodiy o'qitishni rivojlantirishga yordam beradi, chunki bu bo'lajak o'qituvchilarga innovatsiyani rivojlantirishda o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi. Huang va Liu (2018) ning tadqiqotida esa, o'qituvchilarga o'z amaliyotini tahlil qilishni va tengdoshlarning fikr-mulohazalarini olishni tavsiya qiladi, bu esa ularga ijodiy strategiyalarni baholash va darslarini turli kontekstlarga moslashtirishga imkon beradi. Miller va Porras (2014) ta'kidlashicha, an'anaviy ravishda standartlashtirilgan testlarga katta e'tibor berilishi, bo'lajak o'qituvchilarni ijodiy fikrlashga jalb qilish imkoniyatlarini cheklashi mumkin, chunki ular o'quv dasturlariga qat'iy rioya qilish zaruratini his qilishlari mumkin, bu esa o'qitish usullarida yangilik kiritishga xalaqit beradi. Moran va Johnstone (2020) esa, tizimli omillar, masalan, yuqori baholash testlari va moslashuvchan bo'lmagan ta'lim siyosatlarini, bo'lajak o'qituvchilarni ijodiy rivojlantirishda muhim to'siqlarni yaratadi, deb ta'kidladilar. Ushbu to'siqlarni yengish uchun ta'lim siyosatlarini va o'quv dasturlarini qayta tuzish zarur, shunda ijodiy o'qitish yondashuvlariga ustuvorlik beriladi. Kao va Hsu (2021) o'qituvchilarda ijodiy fikrlashni baholash uchun ramkalar ishlab chiqqan bo'lib, bu ramkalar innovatsion dars dizaynlarini yaratish va sinf boshqaruvida ijodiy usullarni qo'llash imkoniyatini baholashga qaratilgan. Wang va Li (2019) esa ijodiy baholash modeli taklif qildi, bu esa mahsulotga asoslangan baholash (masalan, dars rejalari) va jarayon asosidagi baholashni (masalan, reflektiv jurnallar va ijodiy muammolarni hal qilish vazifalari) o'z ichiga oladi.

Metodologiya. Vizuallik san'ati faoliyatlari (masalan, rasm chizish va bo'yash) bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatiga qanday ta'sir qilishini baholash uchun quyidagi tajribani ko'ramiz. Buning uchun Urganch davlat universiteti 3-kurs maktabgacha ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan 20 nafar talabalar tanlab olindi (talabalar yoshi 20-25 oralig'ida). Barcha ishtirokchilarga kreativ fikrlash testi o'tkaziladi. Testda maxsus mavzu (masalan, iqlim o'zgarishi) bo'yicha darsni o'qitishning 5 ta noodatiy usulini taklif qilish va o'quvchilarni darsga jalb qilish uchun 5 ta kreativ metodni yaratish talab qilinadi. Har bir ishtirokchiga testni yakunlash uchun 10 daqiqa beriladi va ularning javoblari quyidagicha baholanadi: a) Yaratilgan fikrlar soni; b) fikrlarning noyobligi va yangiligi; c) fikrlarning turli kategoriyalar bo'yicha xilma-xilligi. Endi ishtirokchilarni 2 guruhga bo'lamiy A guruh va B Guruh, har bir guruhda 10 nafardan ishtirokchi bo'ladi. A guruh ishtirokchilarni kreativ fikrlashni rag'batlantirish uchun 30 daqiqalik sessiyada rasm chizish yoki bo'yashga jalb qilinadi. Ulardan o'zining o'qituvchilik falsafasini vizual tarzda ifodalash so'raladi. Maqsad - erkin ifodalanishni rag'batlantirish va ishtirokchilarga ijodiy fikrlashni vizual ravishda o'rganish imkonini berishdir. B guruh ishtirokchilari 30 daqiqalik tinch sessiyada o'qitish metodlari va sinfni boshqarish bo'yicha maqolalar o'qishadi. Ular san'at faoliyatlarida qatnashmaydilar. 30 daqiqa davom etgan sessiyadan song, ishtirokchilarga yana ijodiy fikrlash testi beriladi. Ular yana o'qituvchilik bilan bogliq ijodiy fikrlarni taklif qilishadi (oldindan testda bolgani kabi). Testdan oldingi va testdan keying natijalar a), b) va c) asosida baholanadi. Tajribada quyidagi ma'lumotlar topiladi:

Ishtirokchilar	A guruh testdan oldingi bahosi	A guruh testdan keying bahosi	B guruh testdan oldingi bahosi	B guruh testdan keying bahosi
1	10	18	11	12
2	9	17	13	4
3	11	20	10	12
4	8	16	12	13
5	10	19	9	11
6	12	21	11	13
7	9	18	12	12
8	10	17	10	11
9	11	20	10	14
10	8	18	11	12

A guruhning testdan oldingi va keying o'rtacha qiymatlarini hisoblaymiz:

8,8

Testdan oldingi ortachasi = $\frac{10+9+11+8+10+12+9+10+11+8}{10} =$

$$\frac{\text{Testdan keying ortachasi}}{10} = \frac{18+17+20+16+19+21+18+17+20+18}{10} = 17,4$$

Xuddi shunday B guruhning testdan oldingi va keying natijalarini hisoblaymiz:

$$\frac{\text{Testdan oldingi ortachasi}}{10} = \frac{11+13+10+12+9+11+12+10+10+11}{10} = 10,9$$

$$\frac{\text{Testdan keying ortachasi}}{10} = \frac{12+14+12+13+11+13+12+11+14+12}{10} = 11,2$$

Bundan A guruh uchun samaradorlik 8,6 va B guruh uchun 0,3 ekanini bilish mumkin. San'at faoliyatidan keyin ijodiy fikrlash baholarining sezilarli darajada oshishi, vizuallik san'ati faoliyatlari ijodiy fikrlashni ragbatlantirishi mumkinligini korsatadi. Bu, qo'l mehnati va san'at faoliyatlarining ijodiy fikrlashni va yangilik yaratishni stimullashishi haqidagi g'oya bilan mos keladi. Faqat maqolalarni o'qish orqali ijodiy fikrlash baholarining kam o'zgarishi, san'at faoliyatlarida faollik ko'rsatishning ijodiy fikrlashni rivojlantirishda ancha samaraliroq ekanligini korsatadi.

Xulosa. Bo'lajak pedagoglarda kreativ fikrlashni rivojlantirish, ta'lim tizimining asosiy elementlaridan biri bo'lib, o'qituvchilarni innovatsion yondashuvlar va kreativ metodlarni ishlab chiqishga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ijodiy fikrlash, o'qituvchilarni faqat dars berish jarayonida emas, balki murakkab

muammolarni hal qilishda ham yuqori darajada tayyorlaydi. Mazkur mavzu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar, o'qituvchilarda ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda turli usullarni qo'llashning samarali ekanligini ko'rsatdi. Yuqoridagi tajriba bo'lajak o'qituvchilarda vizuallik san'ati faoliyatlarining ijodiy fikrlash qobiliyatlariga qanday tasir qilishini o'rganishga qaratilgan edi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, vizuallik san'ati faoliyatlari (rasm chizish va bo'yash) ishtirokchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini sezilarli darajada oshirdi. A guruh (san'at faoliyatida qatnashganlar) ning ijodiy fikrlash baholarining o'rtacha qiymati 8.8 dan 17.4 gacha oshdi, bu esa 8.6 ballik samaradorlikni anglatadi. Bu, vizuallik san'ati faoliyatlari ijodiy fikrlashni ragbatlantirishda samarali ekanligini korsatadi. B guruh (san'at faoliyatida qatnashmaganlar) ning ijodiy fikrlash baholaridagi yaxshilanish minimal boldi (0.3 ball), bu esa faqat maqolalar oqish orqali ijodiy fikrlashni rivojlantirishda cheklangan natijalar olish mumkinligini korsatadi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish nafaqat o'qituvchining o'ziga, balki butun ta'lim tizimiga katta foyda keltiradi. Innovatsion metodlar va amaliyotlar o'qituvchilarni murakkab talim muammolarini hal qilishda yangi yondashuvlar yaratishga undaydi. Shu bois, talim tizimida ijodiy fikrlashni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, bo'lajak o'qituvchilarni ta'lim jarayonida samarali faoliyat yuritish uchun tayyorlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Out of Our Minds: Learning to Be Creative. Robinson, K. Capstone Publishing. 2001
2. The Cambridge Handbook of Creativity. Cambridge University Press. Kaufman, J. C., & Sternberg, R. J. 2010
3. Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. Oxford University Press. Sawyer, R. K. 2006
4. Problem-Based Learning: An Approach to Medical Education. Springer Publishing Company. Barrows, H. S. 2000
5. Teaching with the Brain in Mind. ASCD. Brandt, R. S. 2009
6. Digital Schools: How Technology Is Changing Education and How You Can Learn More About It. Brookings Institution Press. West, D. M. 2013
7. Teaching and Learning in the Creative Classroom. Oxford University Press. Sawyer, R. K. 2017.
8. Digital Tools for Teaching and Learning in the Classroom. Routledge. Vongkulluksn, V., et al. (2017). Reflective Practice in Teacher Education: A Global Perspective. Springer. Dabbagh, N., & Kitsantas, A. 2020
9. Assessing Creative Thinking in Teacher Education Programs. Creativity Research Journal. Kao, C., & Hsu, H. 2021.
10. Creative Assessment Models in Teacher Education. Journal of Educational Measurement. Wang, Y., & Li, Y. 2019